

SIMBOLURILE APOTROPAICE ÎN ARHITECTURA TRADIȚIONALĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA

Adriana CIOBANU

Departamentul Arhitectură, grupa ARH-181, Facultatea Urbanism și Arhitectură,
Universitatea Tehnică a Moldovei, Chișinău, Republica Moldova

Autorul corespondent: Ciobanu Adriana, adriana.ciobanu@arh.utm.md

Îndrumătorul științific: **Tamara NESTEROV**, conf. univ., dr., UTM

Rezumat. În urma procesului de globalizare arhitecturală, limitele culturale pare că nu ar mai avea acele granițe teritoriale, având ca rezultat eliminarea treptată a arhitecturii specifice locului. Apariția noilor tehnologii de construcție și a tendințelor stilistice au dus la dispariția meșteșugurilor populare și a elementelor decorative tradiționale caracteristice zonei. Acest fenomen poate fi regăsit în satele Republicii Moldova, unde casele pline de elemente ornamentale și simboluri sunt înlocuite cu componente străine și ne semnificative, care adesea duc la distrugerea spiritului locului și a valorilor naționale. În acest articol, autorul s-a concentrat pe analiza arhitectural-stilistică și sublinierea importanței elementelor ornamentale specifice locuinței tradiționale din zonele rurale și raportarea acestora la legendele, baladele și miturile străvechi, ce sunt o parte componentă a culturii și istoriei și, care reprezintă spiritul inventiv și viziunea artistică a țaranului. Totodată, prin prisma acestei lucrări, autoarea propune reevaluarea importanței simbolului, ce îl poate avea pe viitor în procesul de proiectare arhitecturală.

Cuvinte cheie: fronton, ornament, legendă, decor.

Introducere

Încă din perioada epocii de piatră, omul a tins spre a-și afirma spiritul său prin anumite activități, cum au fost acele picturi rupestre regăsite pe pereții peșterilor ce reprezentau ritualul de vânăre, animale, amprente ale mâinilor și siluete umane. De-a lungul evoluției omul și-a confirmat spiritul creativ și credința în anumite ființe supranaturale, de exemplu, în arhitectura Egiptului antic, unde putem regăsi reprezentări ale ființelor mitologice pe pereții templelor și în mormintele faraonilor. În civilizația Greciei antice zeitățile erau pictate, sculptate pentru a le venera sau pentru a le arăta fidelitatea. Acest fenomen persista și în alte popoare, printre care și cel moldovenesc unde s-a manifestat în decorul arhitectural remarcabil cu conotații simbolice reprezentând viziunea estetică a țaranului cu trăsături caracteristice ale creației artistice populare [1]. Datorită procesului de globalizare, arhitectura vernaculară a avut de suferit ducând la eliminarea treptată a arhitecturii specifice locului. În urma apariției noilor tehnologii și tendințe stilistice, multe dintre meșteșugurile populare au dispărut, iar, odată cu acestea au dispărut și elementele definitorii zonelor date. Decorul și simbolurile caselor tradiționale moldovenești, de care cândva ele erau pline, au fost înlocuite cu elemente străine și ne semnificative, distrugând identitatea culturală a Republicii Moldova și potențialul spiritual al locului.

Arhitectura tradițională din Republica Moldova

Arhitectura populară ocupă un loc de bază printre valorile culturale naționale fiind considerată una dintre cele mai vechi activități creative, legată de cele dintâi trepte de civilizație [2]. Aspectul, proporțiile și planurile au fost direct influențate de condițiile ale mediului natural, de specificul sistemului gospodăresc, condiționate istoric și social.

Figura 1. Harta distribuției tipurilor de case tradiționale pe teritoriul RSSM [3]

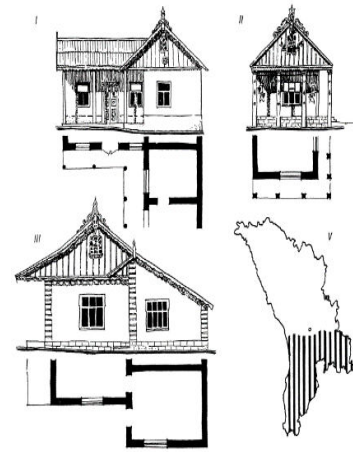

Figura 2. Arhitectura din partea sudică a RM [3]

Cele mai vechi sate moldovenești sunt în Zona de Centru a RM, cunoscute din sec. XIV-XV, care și-au păstrat originalitatea de-a lungul anilor. Zona de Nord a fost supusă unei influențe mai mari a popoarelor vecine, unde pot fi observate abateri de la formele originale ale locuinței tradiționale moldovenești, iar Zona de Sud, datorită condițiilor istorice s-a format un mediu interetic alcătuit din moldoveni, găgăuzi, ruși, bulgari și ucraineni, cu influențe reciproce în formarea spațiilor de locuit. Arhitectura din Zona de Sud a Republicii Moldova nu se diferențiază major de partea centrală, totuși datorită factorilor climatici, acestea preferau construirea acoperișurilor în 2 pante (fig. 1, fig. 2) [3], cu formarea frontoanelor la fațadele laterale. Frontoanele dispuneau de o ferestruică - o *lucarnă*, pentru ventilarea podului, care avea rolul și de depozitare a unor produse agricole. Pentru locuitorii satului, frontoanele erau precum o carte de vizită, de aceea acestea adesea erau decorate cu elemente ce reprezentau diferite ființe, plante și forme geometrice, care, de fapt, redau lumea spirituală a țăranului [4].

Simbolurile apotropaice în arhitectura tradițională

Elementele regăsite pe frontoanele caselor, nu aveau doar un rol decorativ, ci și un mesaj apotropaic fiind raportate la miturile, legendele, baladele și superstițiile ce dominau în acea zonă. Însuși termenul „apotropaic” este atribuit acelor obiecte ce au o proprietate magică, și sunt destinate pentru apărarea împotriva „duhurilor rele”. Datorită legăturii create între semne și mitologie, toate elementele reprezentate pe casele țăranilor obțin conotații simbolice, care pot fi împărțite în mai multe categorii cum ar fi: simboluri geometrice; simboluri vegetale; simboluri zoomorfe și avimorfe; simboluri cosmogonice; simboluri creștine; etc.

În categoria simbolurilor geometrice cel mai des se regăsesc *cercul*, *rombul*, *pătratul*, *dreptunghiul*, toate acestea împreună având un rol primordial, și anume cel de protecție (fig. 3).

Figura 3. Reprezentarea simbolurilor geometrice pe casele tradiționale din s. Gradiște

Poze realizate de autor

Acestea se regăseau nu doar pe frontoanele caselor, dar erau reprezentate pe porțile curților țărănilor, având rol de apărare împotriva spiritelor malefice din afara gospodăriei, jucând un rol întreit: utilitar, estetic și magico-simbolic [2].

Simbolurile vegetale erau reprezentate de *crenguța de brad*, *de pomul de brad*, *arbori*, *glastre cu flori sau ghivece*, *spice de grâu sau secară*, *frunze* (fig. 4), toate fiind asociate cu arborele vieții, simbol biblic al lui Hristos și al nemuririi [5]. Arborele vieții era considerat un simbol al vitalității și fertilității, un model pentru toate plantele miraculoase care vindecă bolile și restabilesc tinerețea, acesta fiind întâlnit în mitologiile multor culturi [1].

Figura 4. Reprezentarea simbolurilor vegetale pe casele tradiționale din s. Gradiște

Poze realizate de autor.

Cele mai vechi și mai des întâlnite reprezentări simbolice erau cele legate de animale și păsări. Deseori pe coama acoperișului erau ilustrați balaurii, care, de fapt erau aceiași *șerpi* (fig. 5). Cu siguranță, mulți ar asocia șarpele cu un personaj negative, datorită rolului său descris în biblie, dar în experiența străveche a țăranului, venită din perioada neolitică, când șarpele era un simbol al ocrotirii produselor agricole împotriva rozătoarelor, era prietenul omului. Se spunea că dacă la casa era șarpe („șarpele de casă”), atunci nici un farmec nu se apropie și totul mergea bine [7].

Figura 5. Reprezentarea șarpelui sub formă de balaur.

Poze realizate de autor

Figura 6. Reprezentarea cocoșului pe frontoanele caselor.

Poze realizate de autor

Cocoșul la fel, avea o funcție de protecție, protejând gospodăria de forțele malefice [5]. Reprezentat pe partea superioară a lucarnei (fig.6), cocoșul avea rolul de a separa lumea țăranului de lumea „duhurilor rele”, afirmându-se că „*dimineața când răsare soarele și cântă cocoșul, toate făpturile pleacă din jurul gospodăriilor*”. Alți reprezentanți din categoria simbolurilor avimorfe, erau *păsările*, ilustrate sub formă de porumbel, ciocârlanii, cocostârcii, etc (fig. 7). Zborul lor le predispunea să servească drept relația între cer și pământ, semnificând sufletul și nemurirea acestuia [2]. Din categoria animalelor fabuloase, *cerbul* se evidențiază aparte (fig. 7), acesta fiind considerat o viețuitoare sacră, se credea că era simbol al vieții mereu regenerate, al renașterii, dar și al trecerii timpului, datorită coarnelor ce semănau cu un arbore și se înnoiau periodic. În context decorativ cerbul apare frecvent alături de reprezentările arborelui vieții [6].

**Figura 7. Reprezentarea păsărilor și a cerbului pe frontoanele și fațadele caselor.
Poze realizate de autor.**

Un alt element arhitectural regăsit pe frontoane face parte din categoria simbolurilor cosmogonice, și anume, simbolul *soarelui* ce avea menirea de a curăța spațiul de orice influență malefică. Ca și alte simboluri cu rol de protecție, acesta apare frecvent la porți, și nu întâmplător: poarta, după cum s-a menționat anterior, era considerată un prag de trecere între lumea exterioară (de unde, conform credințelor, puteau veni toate relele) și cea interioară, care trebuia păzită [5]. Soarele a devenit o emblemă a binelui și o sursă puternică de rodire prin căldură și lumină [2].

**Figura 8. Reprezentarea soarelui.
Poze realizate de autor.**

Datorită sufletului credincios al țăranului, pe case deseori era reprezentată *crucea*, un simbol al creștinismului, ce relatează moartea și învierea lui Hristos, dând speranța vieții veșnice pentru toți creștinii și care avea rolul de ocrotire a casei de toate cele rele [5]. Crucea a fost și rămâne unul dintre cele mai des și puternice simboluri utilizate de către om, care poate fi regăsită și în spațiile publice.

**Figura 9. Reprezentarea crucii pe frontoane.
Poze realizate de autor.**

Reevaluarea simbolului în arhitectura contemporană

Astăzi imaginile simbolice nu mai sunt înțelese ca atare, datorită procesului de desacralizare și desemantizare survenit în decursul timpului [2]. Arhitecturii revine un rol important în păstrarea elementelor decorative ce reprezintă o valoare culturală și o parte a patrimoniului țării. Toate simbolurile menționate mai sus, nu pot fi integrate pe deplin în stilistica arhitecturală contemporană, dar introducerea acestora sub o formă potrivită funcționalității, ar duce la păstrarea tradițiilor și a identității culturale. Printre simbolurile predominante în arhitectura contemporană, pot fi regăsite adesea cele vegetale și geometrice, acestea obținând un nou aspect și mesaj fiind realizate din diferite materiale. Utilizarea acestora oferă locației o unicitate aparte și ajută la păstrarea tezaurului decorativ-folcloric național. Un exemplu reușit de introducere a simbolurilor geometrice sunt clădirile existente din cadrul or. Chișinău, care au integrat armonios elementele naționale cu stilistica contemporană, primul fiind Hotelul Berd's, amplasat în preajma centrului comercial Atrium, Biroul de arhitectură situat pe str. București și noul restaurant la Plăcinte, ce au introdus o mulțime de elemente specifice culturii moldovenești atât în exterior cât și în interior.

Figura 10. Hotel Berd's, Mun. Chișinău [7]

Figura 11. Birou de arh., Mun. Chișinău [8]

**Figura 12. Restaurant La Plăcinte, Mun. Chișinău.
Poza realizată de autor.**

Concluzii

Arhitectura tradițională din Republica Moldova, rămâne o parte componentă importantă a patrimoniului cultural, ce transmite din generații în generații, spiritul creativ și viziunea artistică a strămoșilor. Ea rămâne un exemplu de ilustrare și înserare a simbolului în arhitectură și atribuie spațiului proiectat o semnificație mai profundă. Reutilizarea componentelor de bază din arhitectura tradițională, creează o legătură între trecut și prezent și permite păstrarea identității și a valorilor spirituale ce le deține RM. Proiectarea noilor edificii cu introducerea unor simboluri și mesaje spirituale ce aparțin culturii naționale, oferă spațiului o unicitate și frumusețe ce poate deveni cartea de vizită a acestuia.

Surse bibliografice:

- [1] V. Malcoci, "Substratul simbolic al ornamenticii și decorului locuinței tradiționale moldovenești", in *Probleme ale științelor socioumanistice și modernizării învățământului*, Chisinau, Moldova, 2021, pp. 249-253, ISBN 978-9975-46-559-5.
- [2] L. Moisei, "Simboluri de comunicare în arhitectura populară", in *Probleme ale științelor socioumanistice și modernizării învățământului*, Chisinau, Moldova, 2021, pp. 257-263, ISBN 978-9975-46-559-5.
- [3] Z. Moiseenco, *Arhitectura caselor rurale de pe teritoriul Republicii Moldova*. Chișinău, 1973.

- [4] "Flori de lemn." [Online]. Disponibil: <https://moldova.europalibera.org/a/flori-de-lemn-ornamente-traditionale-din-sutul-moldovei-pur-%C5%9Fi-simplu/30167352.html>
- [5] A. Jacob, "Comunicarea prin simboluri în arhitectura populară românească." in *Sociologie Românească*, vol. 7, nr. 3, pp. 121-134, 2009.
- [6] V. Malcoci, "Iconografia zoomorfă în decorul arhitecturii tradiționale.", in *Intertext*, nr. 3-4 (31), pp. 264-269, 2014, ISSN 1857-3711.
- [7] "Hotel Berd's" [Online]. Disponibil: <https://berd-s-design-hotel-chisinau.nochi.com/>
- [8] "Archizeit Studio." [Online]. Disponibil: <https://archello.com/project/archizeit-studio-2>